

Γεωγραφίες

Αρ. 36 (2020)

Γεωγραφίες, Τεύχος 36, 2020

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟ ΦΟΒΟ: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΡΙΣΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΤΟΥΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μαρία Παπαδημητρίου, Μαρία Σάσσαλου

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟ ΦΟΒΟ: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΡΙΣΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΤΟΥΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μαρία Παπαδημητρίου,¹ Μαρία Σάσσαλου²

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την επίδραση του κοινωνικού φαινομένου της έμφυλης βίας στο δημόσιο χώρο και πιο συγκεκριμένα στο δημόσιο αστικό χώρο της Θεσσαλονίκης. Μέσα από μια πρωτογενή έρευνα με ερωτηματολόγιο, για τις αντιλήψεις και τα βιώματα των γυναικών που κατοικούν στη Θεσσαλονίκη, γίνεται προσπάθεια της διερεύνησης των συμπεριφορών κινητικότητας στον αστικό ιστό, αλλά και των αισθημάτων ασφάλειας ή ανασφάλειας όσον αφορά τους δημόσιους ανοιχτούς χώρους της πόλης, σε σχέση με το φαινόμενο της βίας. Παράλληλα, μέσα από τις εικόνες και τα διαγράμματα απεικονίζονται τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων, που προέκυψαν από την πρωτογενή έρευνα, καθώς και η συσχέτιση των δεδομένων ώστε να οδηγηθούμε στη χωρική αποτύπωση της έμφυλης βίας στη Θεσσαλονίκη. Στο τέλος αναφέρεται ο δικός μας λόγος, αντί επιλόγου, μέσα από την αλληλεπίδραση με τη συγκεκριμένη θεματική και τη δική μας καθημερινή εμπειρία ως γυναίκες στην πόλη.

Λέξεις κλειδιά: φύλο και χώρος, έμφυλη βία, βία στο δημόσιο χώρο, γυναίκες στην πόλη, Π.Ε. Θεσσαλονίκης

Mapping fear: Woman risks and strategies in public space in Thessaloniki

Maria Papadimitriou, Maria Sassalou

Abstract

This paper deals with the impact of the social phenomenon of gender-based violence in the public space and more specific on the urban public space in the broader area of Thessaloniki. Through a primary research about daily experiences and perceptions of women citizens of Thessaloniki, we attempt to investigate the mobility behaviors in the urban fabric, but also the feelings of safety or insecurity regarding the public open spaces of the city in relation to the phenomenon of gender-based violence. At the same time, through images and diagrams are shown the results of the questionnaires, which resulted from the primary research, and data correlation to lead the spatial mapping of gender violence in Thessaloniki. Finally, instead of an epilogue is being mentioned our perspective through the interaction with the particular subject and our own everyday experience as women in the city.

Keywords: gender and space, gender-based violence, violence in public space, women live in the city, broader area of Thessaloniki

Εισαγωγή

Η βία κατά των γυναικών αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο με πολλές προεκτάσεις. Σύμφωνα με το ευρωπαϊκό ινστιτούτο για την ισότητα των φύλων (European Institute for Gender Equality, 2020), «η βία που βασίζεται στο φύλο είναι ένα φαινόμενο βαθιά ριζωμένο στην ανισότητα των φύλων και εξακολουθεί να αποτελεί μία από τις πιο αξιοσημείωτες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλες τις κοινωνίες. Η βία που βασίζεται στο

1. marw.papa32@gmail.com

2. marisass64@hotmail.com

φύλο είναι βία κατά ενός ατόμου λόγω του φύλου του. Τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες υφίστανται βία λόγω φύλου, αλλά η πλειονότητα των θυμάτων είναι γυναίκες και κορίτσια». Τις περισσότερες φορές περιορίζεται στη βία που πραγματοποιείται πίσω από κλειστές πόρτες, στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού. Όμως, η έμφυλη βία εκφράζεται και στο δημόσιο χώρο με όλες τις μορφές της (ψυχολογική, λεκτική, σωματική, σεξουαλική). Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο οι γυναίκες αντιλαμβάνονται μια ενδεχόμενη επίθεση είναι πιο σύνθετος. Η αίσθηση του φόβου διαμορφώνεται στις αντιλήψεις των γυναικών μέσα από τα προσωπικά βιώματα αλλά και άλλους παράγοντες. Από την παιδική ηλικία τα αγόρια και τα κορίτσια διαμορφώνουν διαφορετικές προσδοκίες από το δημόσιο χώρο καθώς τα μωρά τον αξιοποιούν έντονα και σαν «ιδιοκτησία» ήδη από τα πρώτα παιχνίδια τους ενώ τα δεσφείλουν να προστατεύονται από τα «κακά» που μπορεί να τους συμβούν εκεί έξω (Little, 1994). Οι προσδοκίες αυτές βέβαια εμφνεύονται και αργότερα εφόσον οι γυναίκες κρατούν τα θεμέλια της ηθικής τόσο για τις ίδιες (εμφάνιση, παρουσία, συμπεριφορά) όσο και για την κατανόηση της «ανεμελιάς» του ανδρικού φύλου (Little, 1994). Η αίσθηση ασφάλειας εξαρτάται, επιπλέον, από τα εκάστοτε βιώματα, τις εμπειρίες και τις αντιλήψεις τους σε σχέση τόσο με τη βία όσο και με το χώρο. Συχνά δημιουργείται σε πολλές γυναίκες η αίσθηση φόβου σε κενούς χώρους ότι μπορεί να βιαστούν ακόμα και να δολοφονηθούν (Valentine, 1989), καθώς εκεί ο άντρας μπορεί να έχει την ευκαιρία να το κάνει. Για τις περισσότερες γυναίκες μάλιστα, ακόμα και το να βρεθούν σε κάποιο χώρο αποτελεί αντικείμενο εσωτερικής διαπραγμάτευσης (Valentine, 1989).

Στην παρούσα μελέτη εξετάζεται η αίσθηση ασφάλειας γυναικών που ζουν στη Θεσσαλονίκη σε σχέση με το δημόσιο αστικό χώρο. Στο πρώτο κεφάλαιο του κειμένου παρουσιάζεται ο λόγος μας ως γυναίκες που ζουν στη Θεσσαλονίκη αξιοποιώντας το εργαλείο της αυτοβιογραφίας. Δίνουμε τη δική μας εικόνα, μέσα από τα προσωπικά μας βιώματα, τις εμπειρίες μας αλλά και όσα μας προβλημάτισαν και συζητήσαμε κατά τη διάρκεια της μελέτης μας σχετικά με το βίωμα των γυναικών στο χώρο. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα υπόλοιπα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε για την παρούσα έρευνα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η βιβλιογραφική επισκόπηση. Μελετήθηκε ξενόγλωσση και ελλη-

νική βιβλιογραφία γύρω από το θέμα του χώρου (Gehl, 2013· Bondi, 2003· Βαΐου, 2007· Λαδά, 2009), του φύλου και της σεξουαλικότητας (Στρατηγάκη, 2007· Κατσικανά, 2013) αλλά και τη σχέση της βίας και των εγκλημάτων με το χώρο (Stevenson, 2007· Little, 1994· Vera-Gray & Kelly, 2020· Valentine, 1989). Σε αυτό το κεφάλαιο δίνεται το πλαίσιο με βάση το οποίο εξετάστηκαν και αναλύθηκαν τα αποτελέσματα της έρευνας ερωτηματολογίου.

Στο τρίτο κεφάλαιο της μελέτης παρουσιάζεται η έρευνα. Διαρθρώνεται σε δύο κύρια μέρη όπου το πρώτο συνοψίζει την υφιστάμενη κατάσταση της έμφυλης βίας μέσα από επίσημα στοιχεία και τις συνεντεύξεις των φορέων. Το δεύτερο μέρος αφορά την ανάλυση της έρευνας του ερωτηματολογίου, και παρουσιάζει τα δεδομένα που προέκυψαν με τη μορφή διαγραμμάτων και χαρτών. Συνοψίζεται σε τρεις ενότητες ώστε να γίνουν κατανοητά τα κύρια σημεία. Οι ενότητες αυτές είναι οι συμπεριφορές κινητικότητας, τα χωρικά εργαλεία και οι στρατηγικές των γυναικών γύρω από τη συμπεριφορά τους στο δημόσιο χώρο.

Στο επόμενο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια συζήτηση για τα ευρήματα της εργασίας και διατυπώνονται τα συμπεράσματα. Γίνεται συζήτηση με στοιχεία της παρούσας έρευνας με ζητήματα διαθεματικότητας και γενίκευσης και τοποθετείται το πλαίσιο της μελέτης. Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα μέσα από την πρωτογενή έρευνα.

Μεθοδολογία

Στις διάφορες στιγμές της μικρής αλλά και της πλέον ενήλικης ζωής μας, έχουμε υποστεί-αντιμετωπίσει κάποιο είδος έμφυλης βίας. Ήδη από τα πρώτα χρόνια που αρχίζουμε και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο μπαίνουμε σε μοτίβα που τα βιολογικά χαρακτηριστικά του φύλου μας ορίζουν και «υπακούμε» κανόνες για τους οποίους δεν γνωρίζουμε ακριβώς το λόγο και τους οποίους επωμιζόμαστε σε όλη την πορεία της υπόλοιπης ζωής μας. Διακρίσεις βάσει φύλου όλες ανεξαιρέτως έχουμε δεχθεί σε κάποια ή σε συνεχόμενη περίοδο της ζωής μας είτε στη νηπιακή ζωή μας μαθαίνοντας να παίζουμε με κούκλες είτε μετέπειτα στη δημοτική μας εκπαίδευση όπου μαθαίνουμε όλους τους «καλούς τρόπους ενός κοριτσιού» και το πως ανήκουμε στους χώρους της τάξης και όχι του προαυλίου. Έπειτα στην

εφηβική μας ζωή πρέπει δώδεκα η ώρα με παρέα ή ταξί οπωσδήποτε να έχουμε γυρίσει σπίτι ή και κάποιες φορές να μην είχαμε βγει καθόλου. Είναι εκείνες οι στιγμές όπου η αδικία γίνεται βίωμα και η ανασφάλεια συνήθεια, οι στιγμές που όταν νυχτώνει και βρισκόμαστε μόνες στο δρόμο, στο πάρκο ή στην πλατεία νιώθουμε ανίσχυρες όχι γιατί πραγματικά είμαστε αλλά γιατί φαινομενικά δεν πρέπει να βρισκόμαστε εκεί, γιατί θα έπρεπε να έχουμε μάθει πως οι δρόμοι τα βράδια είναι επικίνδυνο μέρος για τις γυναίκες, βιώματα και συναισθήματα που έχουν δομηθεί και καθιερωθεί μέχρι και στις μέρες μας.

Τα τελευταία δύο χρόνια, οι συζητήσεις μας περιστρέφονται γύρω από τις μορφές αυτής της ανισότητας, τις πιθανές αιτίες της αλλά και την εξάπλωσή της σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής. Πιο συγκεκριμένα σε όλες τις εκφάνσεις του αστικού τρόπου ζωής καθώς ως κάτοικοι μιας μητρόπολης (Θεσσαλονίκη) αλλά και μιας πόλης (Τρίπολη) και κυρίως ως εξειδικευμένες σε ζητήματα μελέτης και παραγωγής του χώρου, έχουμε βρεθεί σε έντονους προβληματισμούς και σκέψεις σχετικά με τη γυναικεία πρόσβαση στο δημόσιο χώρο και το πώς αυτός αλληλοεπιδρά με καθεμία από εμάς στην καθημερινή αστική ζωή. Ως απόφοιτες του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης έχουμε αντιληφθεί τη σημασία του χώρου σαν έννοια σε κάθε πτυχή της ζωής μας και ως γυναίκες από την άλλη δεν θα μπορούσαμε να μην αναρωτηθούμε και να μπούμε στη διαδικασία διερεύνησης αυτού του διαρκούς συναισθήματος ανησυχίας, ανασφάλειας και παρενόχλησης όταν βρισκόμαστε μόνες στους διάφορους δρόμους ή στα διάφορα μέρη της πόλης στην οποία εκάστοτε ζούμε. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως με όσες γυναίκες έχουμε μιλήσει γι' αυτό το θέμα, φίλες, γνωστές, φεμινίστριες καθηγήτριες και ερευνήτριες, όλες εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις έχουν βιώσει και συνεχίζουν να βιώνουν αυτή την ανισότητα στους χώρους της πόλης, αισθήματα δηλαδή ανασφάλειας και φόβου, παρενόχλησης και σε κάποιες ακραίες καταστάσεις ακόμα και περιστατικά βίας ή βιασμού.

Γι' αυτό το λόγο, το ερωτηματολόγιο που συνθέσαμε βασίζεται αφενός σε προσωπικά βιώματα τα οποία θέλαμε να διερευνήσουμε αν και άλλες γυναίκες έχουν βιώσει, και αφετέρου στα ευρήματα της διεθνούς συζήτησης και εμπειρίας για το ζήτημα αυτό, για να

διαπιστώσουμε αν υφίσταται και στην πόλη της Θεσσαλονίκης και με ποιους τρόπους συμβαίνει. Για την οργάνωση επομένως και την ανάλυση χρησιμοποιείται το εργαλείο της αυτοβιογραφίας ως διαμεσολάβηση από τις εμπειρίες μας ως υποκείμενα σε σχέση με το κοινωνικό αυτό φαινόμενο (Τσιώλης, 2006· Wengraf, 2001· Riessman, 2008).

Σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε πως συναντήσαμε αρκετά εμπόδια στη σύνταξη του ερωτηματολογίου, και για αυτό το λόγο δημιουργήσαμε τρία διαφορετικά ερωτηματολόγια μέχρι να καταλήξουμε σε εκείνο που θα κάλυπτε τις ανάγκες αυτής της εργασίας. Στην αρχική μας έρευνα δημιουργήσαμε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο απευθυνόταν σε γυναίκες και άντρες για να εξεταστούν οι διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις αυτών όσον αφορά το βίωμα και την αντίληψη του δημόσιου χώρου, ωστόσο στην παρούσα έρευνα καταλήξαμε στο ότι δόκιμο θα ήταν να εστιάσουμε αποκλειστικά στις γυναικείες αντιλήψεις. Έτσι, δημιουργήσαμε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο για το οποίο επιλέξαμε δύο τεχνικές δειγματοληψίας, τη «σκοπίμη δειγματοληψία» ή (δειγματοληψία κατά κρίση) και τη «δειγματοληψία χιονοστιβάδας». Η πρώτη αφορά τη συλλογή των δειγματοληπτικών μονάδων με βάση κάποιο κριτήριο του ερευνητή για να είναι αντιπροσωπευτικό το δείγμα, ενώ η δεύτερη είναι μια τεχνική στην οποία ο ερωτώμενος καλείται να προτείνει και άλλα άτομα να απαντήσουν στην έρευνα (Babbie, 2011). Για το σχεδιασμό του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήσαμε την πλατφόρμα GoogleForms όπου δίνει τη δυνατότητα να διαμοιράζεται ηλεκτρονικά μέσω της διεύθυνσης URL αλλά και την άμεση στατιστική επεξεργασία και παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Για την οπτικοποίηση των αποτελεσμάτων συγκεκριμένων ερωτήσεων που είχαν χωρική αναφορά, χρησιμοποιήσαμε το χαρτογραφικό πρόγραμμα ArcGisOnline αλλά και το περιβάλλον του Autocad. Έτσι, το δείγμα μας αποτελείται από 250 γυναίκες, κάτοικοι ή πρώην κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης, από το οικογενειακό, φιλικό, και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον μας. Η χρονική περίοδος όπου διαμοιράστηκε το ερωτηματολόγιο ήταν 25 Νοεμβρίου 2018 έως 25 Δεκεμβρίου 2018. Για τη διευκόλυνση των ερωτηθέντων αλλά και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων, διαχωρίσαμε το ερωτηματολόγιο σε τρεις ενότητες: 1) προσωπικές πληροφορίες, 2) καθη-

μερινή μετακίνηση μέσα στην πόλη και 3) αντίληψη του δημόσιου χώρου και παράγοντες έλλειψης ασφάλειας. Στο παρόν κείμενο εστιάζουμε στη δεύτερη και τρίτη ενότητα. Οι ερωτήσεις που σχεδιάσαμε ήταν ανοιχτού και κλειστού τύπου ενώ σε κάποιες ερωτήσεις που αφορούσαν απόψεις ή συναισθήματα χρησιμοποιήσαμε την πενταβάθμια κλίμακα Likert.

Στην επιστημονική βιβλιογραφία αλλά και στις εθνικές βάσεις δεδομένων, όσο αναζητήσαμε δεν υπάρχουν στοιχεία για το φαινόμενο αυτό στην Ελλάδα. Επομένως δεν υπάρχουν συνολικά ή επίσημα στοιχεία για το φαινόμενο της βίας των γυναικών στο δημόσιο χώρο γι' αυτό θα γίνει μια προσπάθεια συλλογής, σύνθεσης στατιστικών από τους φορείς και τις αρμόδιες αρχές και παρουσίασης, ώστε να δοθεί η συνολική εικόνα.

Μια φεμινιστική οπτική: καταπατώντας τους «αρρενωπούς» δημόσιους χώρους

Για την εκπόνηση του παρόντος άρθρου μελετάμε φεμινιστικές προσεγγίσεις από τον κλάδο των χωρικών σπουδών και της αστικής γεωγραφίας. Οι προσεγγίσεις αυτές θέτουν στο επίκεντρο τις εμπειρίες και τις δραστηριότητες των γυναικών στην πόλη, καθώς διαπιστώνεται πως η οργάνωση της νεωτερικής πόλης (Bondi, 2003) έχει συστηματικά παραβλέψει τις ανάγκες αυτών, οι οποίες διαφοροποιούνται δραματικά από αυτές των αντρών (Mc Dowell, 1993· Bondi, 2003· Stevenson, 2007· Βαΐου, 2007). Επιπλέον, στόχος των προσεγγίσεων αυτών είναι να ενταχθούν οι αποσιωπημένες ιστορίες των γυναικών, όπως υποστηρίζει η Βαΐου (2007), στις αφηγήσεις της γεωγραφίας όπου μέχρι τότε γενικεύονταν σε ένα οικουμενικό-ολιστικό γένος «ο άνθρωπος». Το ανδροκρατούμενο λοιπόν αυτό πρότυπο διαχρονικά αποτέλεσε προϋπόθεση για τη μελέτη αλλά και την παραγωγή του χώρου ενώ η διαφοροποίηση αυτή στις αστικές εμπειρίες μεταξύ των γυναικών και των αντρών δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες έτσι ώστε ο δημόσιος χώρος να αποτελέσει πεδίο ανασφάλειας, ανοικειότητας, έως και πεδίου αποκλεισμού για τη γυναικεία παρουσία (Killian, 1998· Βαΐου, 2007· Crouch, 2009· Κατσικανά, 2013).

Στις δυτικές μεσαίες τάξεις του 20ού αιώνα, ο δημόσιος χώρος αποτελεί ένα μέρος ανοίκειο έως και εχθρικό για τις γυναίκες, αφού η παρουσία τους εκεί

τους δημιουργεί άγχος και ανασφάλεια (Vera-Gray & Kelly, 2020), ένα βίωμα που δεν αλλάζει και πολύ τον 21ο αιώνα, όπου η παρουσία μιας ασυνόδευτης γυναίκας σε δημόσιους χώρους συσχετίζεται με την έκθεσή της ως σεξουαλικά διαθέσιμη (ό.π.). Ο χρόνιος αποκλεισμός τους δηλαδή από τους δημόσιους χώρους, αλλά και η διαχρονική ταύτιση με τους ιδιωτικούς χώρους της οικίας (Λαδά, 2009), φαίνεται πως δεν τις αφήνει ανεπηρέαστες με κορυφαίο ζήτημα αυτό της ανασφάλειας στο δημόσιο χώρο (Stevenson, 2007).

Οι κοινωνικά κατασκευασμένοι έμφυλοι ρόλοι (Στρατηγάκη, 2007) έχουν αποδώσει μια ευπάθεια στο γυναικείο φύλο και αντίστοιχα μια γενναιότητα στο αντρικό, στερεότυπα που συναντώνται και στη χρήση του δημόσιου χώρου (Vera-Gray & Kelly, 2020) καθώς οι άντρες τοποθετούνται στην κοινωνική ιεραρχία πιο πάνω από τις γυναίκες μαθαίνοντας να συμπεριφέρονται σε αυτές σαν αντικείμενα δημόσιας θέασης ή ακόμα και σαν αντικείμενα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν (Λαδά, 2009· Meza-de-Luna & Garcia Falconi, 2014). Η λογική αυτή της αρρενωπής κυριαρχίας και ανωτερότητας έχει νομιμοποιήσει παραβατικές συμπεριφορές εκ μέρους τους, ως κοινωνικά αποδεκτό γεγονός ή ως γεγονός που δεν χρήζει ποινικής δίωξης από το νόμο (Baptist & Coburn, 2019). Είναι λογικό και επόμενο να νομιμοποιείται και το γεγονός πως μια γυναίκα δεν μπορεί να κυκλοφορεί μόνη της βραδινές ώρες σε δρόμους, πάρκα και πλατείες, αφού «καταπατάει» δημόσιους αντρικούς πλέον χώρους στους οποίους τα σφυρίγματα, η σεξουαλική παρενόχληση ακόμη και οι βιασμοί είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο (Μελέτη επισκόπησης Κ.Ε.Θ.Ι., 2001).

Η σεξουαλική παρενόχληση ή επίθεση στο δημόσιο χώρο επιβεβαιώνει την αρσενική επιταγή όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Frye (1983: 103) «οι άντρες πρέπει να έχουν πρόσβαση στις γυναίκες» και κατ' αυτόν τον τρόπο διαιωνίζεται το πολιτισμικό μοτίβο όπου ο άντρας «θύτης» ασκεί εξουσία στο σώμα της γυναίκας, ατιμώρητος από το νόμο, ενώ η γυναίκα «θύμα» βρίσκεται σε συνεχή εγρήγορση και αναπτύσσει στρατηγικές αυτοπροστασίας υπενθυμίζοντάς της την αδυναμία της (Meza-de-Luna & Garcia Falconi, 2014).

Παρατηρείται λοιπόν, η δημιουργία ενός άτυπου κανόνα ως προς τη χρήση του δημόσιου χώρου, τόσο για το ποιος είναι ο χρήστης όσο και για το πότε μπο-

ρεί να έχει πρόσβαση, ένας κανόνας, ο οποίος διαμορφώνεται από τον παράγοντα αίσθησης ασφάλειας και φόβου (Valentine, 1989· Little, 1994· Αβδελίδη, 2016). Τα ζητήματα αστικής ασφάλειας αλλά και του φόβου στο δημόσιο χώρο απασχόλησαν και συνεχίζουν να απασχολούν φεμινίστριες επιστημότισσες, καθώς υποστηρίζουν πως ο φόβος για οποιαδήποτε λεκτική, σωματική αλλά και ψυχολογική επίθεση καθορίζει τις διαδρομές των γυναικών στην πόλη (Little, 1994· Stevenson, 2007) αλλά και τις στρατηγικές που επιλέγουν να ακολουθήσουν προκειμένου να αποφύγουν σεξουαλικές επιθέσεις οποιασδήποτε μορφής (Vera-Gray & Kelly, 2020). Οι στρατηγικές αυτές συχνά περιλαμβάνουν αλλαγές στην κοινωνική τους συμπεριφορά, «θυσιάζοντας» την ελευθερία στην κίνησή τους για να αισθανθούν λίγο πιο ασφαλείς (ό.π.).

Πέρα όμως, από τον περιορισμό στην ελευθερία κίνησής τους αναπτύσσουν και στρατηγικές που περιλαμβάνουν το σώμα τους για να εμποδίσουν ή να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο κάποιας επίθεσης (Vera-Gray & Kelly, 2020). Οι σωματικές στρατηγικές αυτές συχνά περιλαμβάνουν: την επίκληση κάποιου αόρατου προστάτη αγνοώντας και απωθώντας τον παρενοχλητή προσποιούμενες πως δεν συνέβη τίποτα, ενδίδοντας στην παρενόχληση με την έννοια ότι απαντούν στα σχόλια διακωμωδώντας το σχόλιο που δέχτηκαν, προβάλλοντας αντίσταση σε οποιαδήποτε παρενόχληση επιδεικνύοντας τεχνικές αυτοάμυνας ή επιδεικνύοντας ότι γνωρίζουν πολύ καλά το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται και τέλος την επίσημη ή ανεπίσημη καταγγελία της παρενόχλησής τους (ό.π.). Η πιο συχνή όμως στρατηγική τους, μία αντανάκλαστική ουσιαστικά αντίδραση είναι η επιφυλακή ή εγρήγορση στην οποία βρίσκονται όταν είναι σε δημόσιο χώρο, ιδίως όταν είναι μόνες τους (Gardner, 1995). Μία ακόμη συνήθης μορφή στρατηγικής που υιοθετούν οι γυναίκες, η οποία εντοπίζεται και στην έρευνά μας είναι η προσοχή που δίνεται στην ενδυμασία και στην εξωτερική εμφάνιση όταν πρόκειται να μετακινηθούν μόνες τους βραδινές ώρες (Little, 1994· Vera-Gray & Kelly, 2020). Είναι καίριας σημασίας να κατανοηθεί το γεγονός πως η ασφάλεια και ο φόβος που βιώνουν όταν βρίσκονται μόνες σε κάποιο δημόσιο χώρο της πόλης τις οδηγεί – πέρα από το να αναπτύξουν κάποια από τις προηγούμενες στρατηγικές που αναφέραμε – να ενσαρκώνουν συμπεριφορές που τις καθιστούν κοινωνικά αόρατες· πιο συγκεκριμένα, συμπεριφορές που μπορούν να τους

εξασφαλίσουν προσωπικό χώρο όταν βρίσκονται σε κοινή θέα (Vera-Gray & Kelly, 2020). Η ενσάρκωση τέτοιων ειδών συμπεριφοράς είναι ζωτικής σημασίας για την αυτοπροστασία τους.

Σε γνωστό του έργο ο Henri Lefevre [1991 (1974)], υποστηρίζει πως στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό η οργάνωση του χώρου σχετίζεται με την αναπαραγωγή του κυρίαρχου συστήματος κοινωνικών σχέσεων. Έτσι, ο χώρος ανάλογα με το πώς έχει νοηματοδοτηθεί θα αποτελέσει ταυτόχρονα πεδίο πρόσβασης ή αποκλεισμού για τις διαφορετικές ταυτότητες μέσα στην πόλη (Κατσικανά, 2013). Η κοινωνική συνοχή όμως, και η αλληλεγγύη μιας πόλης αντικατοπτρίζεται από τους δημόσιους χώρους της και κυρίως από το κατά πόσο προσβάσιμοι είναι για όλες τις κοινωνικές ομάδες όσον αφορά τη χρήση αλλά και την οικειοποίηση αυτών (Gehl, 2013). Σημαντικό στοιχείο λοιπόν, για ένα αστικό περιβάλλον είναι οι δημόσιοι και οι ελεύθεροι χώροι αλλά και οι υποδομές που εντοπίζονται σε αυτούς (ό.π.).

Οι χρήστες των εκάστοτε ελεύθερων χώρων τείνουν να δένονται συναισθηματικά με διάφορες τοποθεσίες ανάλογα με το πώς έχουν βιώσει ορισμένες καταστάσεις· βιώματα που είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με αισθήματα φόβου ή οικειότητας (Κατσικανά, 2013).

Δηλαδή, «ο φόβος επηρεάζει τις εμπειρίες μας σε ένα χώρο όσο και ο χώρος επηρεάζει τις εμπειρίες που σχετίζονται με το φόβο» (Koskela & Pain, 2000: 269). Ο φόβος δημιουργείται μέσω μιας εννοιολογικής διαδικασίας· τα προσωπικά βιώματα αλλά και οι εκάστοτε κοινωνικές αντιλήψεις λειτουργούν αθροιστικά ως προς την κατασκευή του. Ο φόβος πολλές φορές για μια συγκεκριμένη τοποθεσία ή περιοχή, δεν απορρέει μόνο από τον υφιστάμενο δομημένο ιστό του αλλά και από τη φήμη που κατέχει ως στιγματισμένη ή όχι· η προκατάληψη αυτή είναι καίρια για την απόφαση των γυναικών ως προς το ποιες περιοχές θα αποφύγουν (Koskela & Pain, 2000). Αυτή η προκατάληψη πολλές φορές κατασκευάζεται και από τις «πολιτικές φόβου» που όπως αναφέρει η Koutrolίκου (2016: 175), χρησιμοποιούνται σε περιόδους κρίσης και αναταραχής από τις εκάστοτε κυβερνήσεις για να επηρεάσουν αντιλήψεις, συμπεριφορές και πολιτικές. Οι πολιτικές αυτές, συχνά αποκτούν χωρική μορφή μέσα στην πόλη, στιγματίζοντας και ονοματίζοντας περιοχές ή κοινωνικές διαδικασίες που λαμβάνουν μέρος σε μια τοποθεσία, με αποτέλεσμα την ανάγκη εφαρμογής «ειδικών» μέ-

τρων που σχετίζονται με την ασφάλεια και την εγκληματικότητα, στοχοποιώντας τις περιοχές αυτές αλλά και τους κατοίκους τους (ό.π.).

Στην επιστήμη της εγκληματολογίας έχει εδραιωθεί η άμεση σχέση μεταξύ του περιβάλλοντα χώρου και της ευκαιρίας που δίνεται για τη διάπραξη εγκλημάτων και τη στοχοποίηση θυμάτων (Clarke, 1980). Πέρα από τον εξορθολογισμό που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη φύση και τη συνειδητή απόφαση για την τέλεση κάποιας εγκληματικής πράξης γίνονται προσπάθειες να εξεταστούν και άλλες μεταβλητές που ευνοούν τη διάπραξη αυτών· αφενός οι εγκληματίες παίρνουν λογικές αποφάσεις όσον αφορά τη διάπραξη κάποιου εγκλήματος, αφετέρου οι χωρικές συγκυρίες προσφέρουν έδαφος για την ευκαιριακή αυτή εγκληματική δράση (π.χ. απώλεια επιτήρησης, συσκότιση περιοχών, μειωμένη ορατότητα) (Madan & Nalla, 2016). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Madan και Nalla (2016: 82) στην περίπτωση μιας σεξουαλικής παρενόχλησης ή επίθεσης στο δημόσιο χώρο «η ώρα και το μέρος σε συνδυασμό με έναν παρακινούμενο θύτη, ένα υπονήφιο θύμα και την έλλειψη επιτήρησης, γίνονται κρίσιμοι παράγοντες».

Διάφορες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με την εγκληματικότητα και τους δημόσιους χώρους ή τα δημόσια μέσα μεταφοράς έχουν δείξει δύο παράταιρα συμπεράσματα: ενώ οι άνδρες είναι πιο πιθανό να είναι θύματα σε κάποια εγκληματική πράξη στο δημόσιο χώρο ή σε δημόσιο μέσο μεταφοράς, οι γυναίκες φαίνεται να έχουν ισχυρότερα αισθήματα φόβου για κάποια εγκληματική πράξη και ως αποτέλεσμα είναι πιο πιθανό να προσαρμόσουν τις συμπεριφορές κινητικότητάς τους (Gardner κ.ά., 2017). Η παράμετρος του φύλου άρα φαίνεται να αποτελεί ισχυρό δείκτη πρόβλεψης όσον αφορά την εγκληματικότητα. Η παραπάνω διαπίστωση φαντάζει αντιφατική, παρ' όλα αυτά πολλούς ερευνητές τους βρίσκει σύμφωνους, καθώς ο φόβος των γυναικών δεν δημιουργείται για οποιαδήποτε εγκληματική πράξη, αλλά για κάποιο σεξουαλικό έγκλημα (ό.π.).

Η ασφάλεια αλλά και η προσβασιμότητα στους δημόσιους χώρους και στα δημόσια μέσα μεταφοράς είναι καίρια για τον αστικό τρόπο ζωής, συνεπώς για τον αστικό σχεδιασμό, και σχετίζεται άμεσα με το δικαίωμα στην πόλη. Αυτή η συνθήκη της ισότιμης πρόσβασης και του δικαιώματος στην πόλη είναι κοινώς

αποδεκτή μεταξύ πολεοδόμων και ερευνητών και αδιαπραγμάτευτη όσον αφορά την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής των γυναικών και της περιορισμένης τους κινητικότητας. Ο φόβος ότι θα συμβεί οποιαδήποτε σεξουαλική επίθεση σε δημόσιο χώρο ή σε δημόσιο μέσο μεταφοράς όταν είναι μόνες τους περιορίζει κατά πολύ τη χρήση τους και συνεπώς το δικαίωμα στην πόλη (Fenster, 2005) για αυτές και στην ισότιμη πρόσβαση αλλά και οικειοποίηση του δημόσιου χώρου. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης στους δημόσιους χώρους και στις δημόσιες υποδομές εγείρει θέματα διακρίσεων, χωρικούς αποκλεισμούς και φόβο για τη θυματοποίηση των γυναικών (Madan & Nalla, 2016· Gardner, Cui & Coiacetto, 2017). Ο αστικός σχεδιασμός πρέπει να εξασφαλίσει την ισότιμη πρόσβαση των γυναικών στην πόλη διασφαλίζοντας τα ανθρώπινα δικαιώματά τους και εξασφαλίζοντας μια δίκαιη κοινωνία πολιτών όπου το φύλο, η ηλικία, η φυλή, η θρησκεία και η σωματική διάπλαση δεν αποτελεί εξαίρεση αλλά προϋπόθεση στην παραγωγή και στην εξάπλωση του χώρου.

Μια ματιά στα δεδομένα

Εξετάζοντας «απώλειες»

Το παρόν κεφάλαιο αποτελεί απόπειρα απεικόνισης του φαινομένου της έμφυλης βίας στη Θεσσαλονίκη. Το πρώτο μέρος συνοψίζει στοιχεία που συλλέχθηκαν από τους επίσημους φορείς, την αναζήτηση σε σχετικές με το θέμα ιστοσελίδες και τέλος αναφορές από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της μελέτης. Ο λόγος που συλλέγονται όλα τα παραπάνω είναι ότι το φαινόμενο αυτό καθεαυτό δεν εξετάζεται σχετικά με τον τόπο που εκτυλίσσεται επομένως καθίσταται αδύνατο να συλλεχθούν από μια πηγή όλα τα στοιχεία για τη βία των γυναικών στο δημόσιο χώρο. Ακόμα δυσκολότερο μάλιστα είναι γιατί οι καταγγελίες για την έμφυλη βία γίνονται κατά κύριο λόγο πρώτα σε γραμμές στήριξης ενώ πολλές μπορεί να μην καταγγέλλονται και καθόλου.

Σχετικά με τα επίσημα στοιχεία, ο πίνακας 1 που ακολουθεί παρουσιάζει υλικό που μας δόθηκε από το γραφείο τύπου της αστυνομίας. Κατά την αναζήτηση των δεδομένων ενημερωθήκαμε πως τα επίσημα στοι-

χεία αφορούν μόνο την κατηγορία του βιασμού όπως παρουσιάζονται παρακάτω.

Πίνακας 1: Επίσημα στοιχεία βιασμών από την αστυνομία

Βιασμοί	Σύνολο	Βιασμοί ανήλικων κοριτσιών	Συλληφθέντες άντρες	Συλληφθείσες γυναίκες
2015	13	4	7	0
2016	15	2	7	0
2017	12	3	5	0
2018	27	3	20	0

Σύμφωνα με την ειδική έκθεση της UN (special rapporteur of UN) η σεξουαλική παρενόχληση περιλαμβάνει την επίθεση στο μυαλό και στο σώμα των γυναικών, δημιουργώντας φόβο και ντροπή, γεγονός που οδηγεί σε ανεπανόρθωτη βλάβη για τη γυναικεία αυτοεκτίμηση (Ahmad κ.ά., 2020). Οι δράστες μπορεί να προέρχονται από όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής: μπορεί να είναι πλούσιοι ή φτωχοί, μορφωμένοι ή αμόρφωτοι, νεαρά αγόρια ή ώριμοι άντρες, συγγενείς ή ξένοι, οδηγοί ταξί, οδηγοί λεωφορείων, πλανόδιοι πωλητές, αστυνομικοί και συνάδελφοι (ό.π.).

Στη συνέχεια της μελέτης μας ακολούθησε αναζήτηση μέσα από γκριζα βιβλιογραφία, καθώς όπως αναφέραμε δεν υπάρχουν επιστημονικά τεκμηριωμένα στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα προκύπτουν από άρθρα και ειδήσεις που σχετίζονται με το ζήτημα της έμφυλης βίας, παρενόχλησης και κακοποίησης στον αστικό χώρο της Θεσσαλονίκης, περιστατικά δηλαδή που έφτασαν στο φως της δημοσιότητας. Να σημειωθεί πως δεν αποδελτιώσαμε περιστατικά που αφορούν την ενδοοικογενειακή βία, καθώς χρειάζεται πολύ διαφορετική θεωρητική προσέγγιση και παρουσιάζουμε τα περιστατικά που έχουν συμβεί σε δημόσιο ανοιχτό χώρο της πόλης ή σε δημόσιο μέσο μεταφοράς.

Η αποδελτιώση των περιστατικών βασίζεται σε ειδησιογραφικά (28,57%), πολιτικά ή ειδικού ενδιαφέροντος (57,14%) διαδικτυακά μέσα ενημέρωσης αλλά και σε προσωπικές μαρτυρίες (14,28%) από μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσω της μηχανής αναζήτησης Google με λέξεις κλειδιά «έμφυλη βία στη Θεσσαλονίκη», «περιστατικά σεξιστικής βίας στη Θεσσαλονίκη» και «βιασμοί στη Θεσσαλονίκη». Να αναφέρουμε πως μόνο 7 περιστατικά μπορέσαμε να βρούμε που να αφορούν το δημόσιο χώρο της Θεσσαλονίκης καθώς τα περισσότερα αποτελέσματα αφορούσαν πε-

ριστατικά ενδοοικογενειακής βίας ή περιστατικά βίας σε διαφορετικές ταυτότητες φύλου ή διαφορετικές σεξουαλικότητες. Τα περιστατικά που σημειώθηκαν αφορούν τρεις λεκτικές επιθέσεις και σεξουαλική παρενόχληση, δυο απόπειρες βιασμού, ένα βιασμό και μια σωματική βία με απόπειρα δολοφονίας. Οι περιοχές που σημειώθηκαν αφορούν μέσα μαζικής μεταφοράς (λεωφορεία ΟΑΣΘ), εισόδους πολυκατοικιών (οδός Ολύμπου), το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τον πεζόδρομο στην Ικτινίου και τις οδούς Θεμιστοκλή Σοφούλη και Ιασωνίδου.

Σε συνέχεια της διεξαγωγής της έρευνάς μας πραγματοποιήσαμε τρεις συνεντεύξεις. Οι φορείς που επιλέχθηκαν παρουσιάζουν διαφορές, κυρίως σε θεσμικό επίπεδο και τρόπο λειτουργίας ωστόσο αυτό ήταν και το γεγονός που μας ώθησε να τις πραγματοποιήσουμε ώστε να έχουμε όσο το δυνατό μια πιο σφαιρική εικόνα για την ενότητα αυτή. Οι συνεντεύξεις ήταν άτυπες, ημιδομημένες και πληρούν τους δεοντολογικούς κώδικες του πανεπιστημίου ενώ, για λόγους προσωπικού απορρήτου και ανωνυμίας χρησιμοποιήθηκαν ψευδώνυμα για την παράθεση των προσωπικών βιωμάτων των ομιλητριών.

Αναφορικά με το Κέντρο Γυναικείων Ερευνών και Μελετών Διοτίμα (ΚΓΕΜ Διοτίμα), η συνέντευξη διεξήχθη το Δεκέμβριο του 2018 με τη συντονίστρια του παραρτήματος στη Θεσσαλονίκη και με μία κοινωνική λειτουργό, μέλος του ΚΓΕΜ. Σε σχετική ερώτηση με το είδος των περιστατικών που αντιμετωπίζουν αλλά και σε σχέση με το δημόσιο χώρο μάς είπαν πως έχουν αντιμετωπίσει πολλά και διάφορα περιστατικά. Για λόγους απορρήτου δεν μας ανέφεραν επίσημο αριθμό περιστατικών, αλλά καθημερινά έρχονται σε επαφή με γυναίκες που έχουν υποστεί κάποια μορφή βίας. Όσον αφορά τη γενική εικόνα τέτοιων περιστατικών στην πόλη της Θεσσαλονίκης μας εξήγησαν πως είναι μεταβαλλόμενη ανάλογα με την περίοδο και την επικαιρότητα. Στη συνέχεια, όταν η συζήτηση κατευθύνθηκε στις εμπειρίες και στα βιώματα της πόλης μάς αφηγήθηκαν οι ίδιες το πώς τη βιώνουν και αντιλαμβάνονται τα αισθήματα ανασφάλειας ή οικειότητας. Αναφέρθηκαν μάλιστα στην αίσθηση του φόβου ήδη από νεαρή ηλικία αλλά και για την ανασφάλεια σε σχέση με τις μετακινήσεις τους το βράδυ στην πόλη. Παράλληλα, μίλησαν για την ανάγκη για προστασία με διάφορα μέτρα αυτοάμυνας αλλά και το ανδρικό προνόμιο στο δημόσιο χώρο.

Η επόμενη συνέντευξη πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2019 στο συμβουλευτικό κέντρο Θεσσαλονίκης, μία δομή υποστήριξης για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας Φύλων (Γ.Γ.Ι.Φ). Μας ενημέρωσαν πως έχουν αντιμετωπίσει όλα τα είδη περιστατικών, αλλά η πλειονότητα αυτών αφορούν την ενδοοικογενειακή βία. Συγκεκριμένα, μας ανέφεραν πως από την αρχή της λειτουργίας του κέντρου μέχρι και σήμερα έχουν αντιμετωπίσει 1.910 περιστατικά, εκ των οποίων το 90% αφορούν την ενδοοικογενειακή βία και το 10% τη βία σε δημόσιους και εργασιακούς χώρους. Για λόγους απορρήτου δεν μας έδωσαν παραπάνω στοιχεία σχετικά με τον ακριβή τόπο από τα περιστατικά βίας, αλλά μας ανέφεραν ορισμένους δρόμους ή σημεία που έχουν συμβεί μεμονωμένα περιστατικά αποπειρών βιασμού και καταγγέλθηκαν σε αυτούς. Αυτοί είναι το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, το πρώην στρατόπεδο Παύλου Μελά και η περιοχή της Ροτόντας. Όσον αφορά περιστατικά σωματικής βίας μας ανέφεραν την περιοχή του Δενδροποτάμου, έξω από το Ιπποκράτειο νοσοκομείο, τη διασταύρωση Μπότσαρη με Δελφών και διάφοροι περιστατικοί χώροι όπως το δάσος Σείχ Σου όπου χρησιμοποιείται από τους θύτες για πιο απομονωμένο και ερημικό μέρος.

Τέλος, μια διαφορετική συνέντευξη πραγματοποιήθηκε σε δύο συναντήσεις στο Χώρο Αλληλεγγύης Γυναικών. Βρεθήκαμε με πολλές από τις γυναίκες που συνεισφέρουν στο χώρο και υπήρχε συνεχής αλληλεπίδραση με όλη την ομάδα, αλλά και με επισκέπτριες. Θεωρούν πολύ σημαντικό το να είναι συνέχεια ανοιχτός και προσβάσιμος ο χώρος έτσι ώστε τα άτομα να μπορούν άμεσα να καταγγείλουν περιστατικά έμφυλης βίας και να λαμβάνουν βοήθεια και υποστήριξη. Τα περισσότερα περιστατικά αφορούν την ενδοοικογενειακή βία. Παρ' όλα αυτά σχεδόν καθημερινά αντιμετωπίζουν περιστατικά λεκτικής και σωματικής βίας ή παρενόχλησης που λαμβάνουν μέρος σε δημόσιους-υπαίθριους χώρους. Συγκεκριμένα στον περιβάλλοντα χώρο του 13ου Εσπερινού Επάλ Θεσσαλονίκης έχει καταγγελθεί περιστατικό επίθεσης τρεις φορές. Η γυναίκα που δέχτηκε την επίθεση επισημαίνει πως οι συνθήκες εκεί ευνοούν καθώς οι ιστοί φωτισμού στην περιοχή συστηματικά καταστρέφονται από αγνώστους. Αρκετές καταγγελίες δέχονται και για την περιοχή της Ναυαρίνου (Δημητρίου Γούναρη) όπου ο χώρος βρί-

σκεται πολύ κοντά. Στο πλαίσιο της συζήτησης των προσωπικών βιωμάτων των συνεντευξιαζόμενων, αναφέρθηκαν πολλές τοποθεσίες της πόλης και χωρικά χαρακτηριστικά όπως ο φωτισμός ή περιοχές με περισσότερη εγκληματικότητα. Άξιο παρατήρησης βέβαια ήταν το θάρρος στα λόγια και τη στάση των γυναικών, ειδικά μεγαλύτερης ηλικίας, που υποστήριζαν έντονα και στα λόγια και τις πράξεις τους την έντονη παρουσία χωρίς φόβο στο δημόσιο χώρο τόσο σε σχέση με το παρελθόν αλλά και με το παρόν τους.

Χαρακτηριστικά της πόλης της Θεσσαλονίκης

Στο παρόν υποκεφάλαιο εξετάζονται κάποια σημεία της υφιστάμενης κατάστασης της Θεσσαλονίκης. Η Θεσσαλονίκη είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη στην Ελλάδα με πληθυσμό μεγαλύτερο του ενός εκατομμυρίου (ΕΣΥΕ, 2011), αντιπροσωπευτικό του 1/10 της χώρας. Παράλληλα, αποτελεί πρωτεύουσα/έδρα της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας. Από την άποψη χωρικής δομής, η αστική περιοχή της Θεσσαλονίκης επιμερίστηκε σε τρεις βασικές ζώνες: Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης, Περιαστική Ζώνη, Λοιπή Ευρύτερη περιοχή. Η βασική χωρική δομή της πόλης συνίσταται από ένα συνεκτικό τμήμα πολύ υψηλών πυκνοτήτων (ΠΣΘ) και από μια ευρύτερη ζώνη με προαστιακού τύπου οικισμούς και πολύ εκτεταμένη διάσπαρτη εκτός σχεδίου δόμηση η οποία διαμορφώνεται από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και αναπτύσσεται ταχύτατα με όλων των ειδών τις αστικές λειτουργίες (Γιαννακού, 2017). Η πόλη αναπτύσσεται ακτινοκεντρικά, κατά μήκος των κύριων οδικών αξόνων-εισόδων στην πόλη, και η δομή αυτή δίνει την εικόνα μιας πιο συγκεντρωτικής πόλης (Χριστοδούλου, 2015: 6970).

Το λεγόμενο ιστορικό κέντρο φαίνεται πως διατηρεί υψηλές αξίες γης και αποτελεί τόπο συγκέντρωσης εμπορικών δραστηριοτήτων, βιοτεχνών, δημόσιων υπηρεσιών αλλά και κατοικίας (Χριστοδούλου, 2015). Η μείξη χρήσεων γης δίνει στην πόλη το στοιχείο της έντονης κινητικότητας στο δημόσιο χώρο. Το γεγονός αυτό λειτουργεί θετικά για το γυναικείο ζήτημα καθώς στο σύνολο των ρόλων που επωμίζεται κατά κύριο η γυναίκα, οι συγκεντρωμένες λειτουργίες λειτουργούν πιο εξυπηρετικά. Αν αναλογιστεί κανείς μια καθημερινότητα που περιλαμβάνει εργασία, ψώνια (για το σπίτι

ή ατομικά), δραστηριότητες παιδιών και προσωπικές, διασκέδαση κ.λπ. (Madariaga & Roberts, 2013) γίνεται εύκολα κατανοητό πως η συγκεντρωτική δομή εξυπηρετεί. Αυτό βέβαια αφορά κυρίως όσες κατοικούν στο κέντρο της πόλης, καθώς για όσες κατοικούν σε άλλες περιοχές τον κύριο λόγο παίζουν οι μεταφορές. Ο αριθμός των δρομολογίων, όπως είναι φυσικό, αυξάνεται ανάλογα με την αύξηση των δραστηριοτήτων.

Πρωτογενής έρευνα

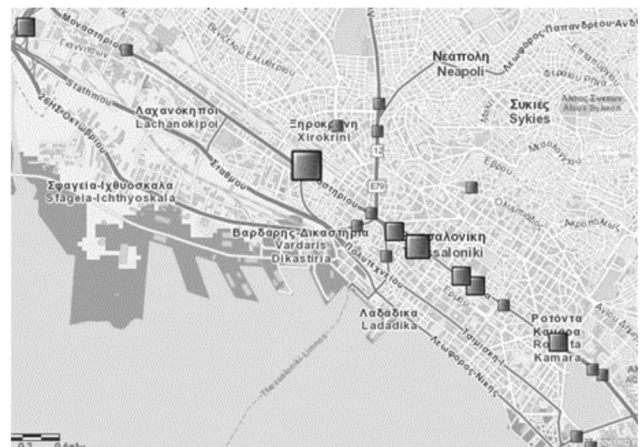
Συμπεριφορές κινητικότητας-αποτυπώνοντας την ανασφάλεια

Όπως αναφέρθηκε στη μεθοδολογία, το ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε τρεις ενότητες: 1) προσωπικές πληροφορίες, 2) καθημερινή μετακίνηση μέσα στην πόλη και 3) αντίληψη του δημόσιου χώρου και παράγοντες έλλειψης ασφάλειας. Ο αριθμός των γυναικών που απάντησαν το ερωτηματολόγιο είναι 250, εκ των οποίων το 65,6% διαμένει στο Δήμο Θεσσαλονίκης, το 32,7% σε περιφερειακούς Δήμους του πολεοδομικού συγκροτήματος ενώ είχαμε και ποσοστό της τάξης 1,7% από γυναίκες που διαμένουν τώρα εκτός της πόλης. Σχετικά με τις συγκοινωνίες, το μόνο μέσο για τις δημόσιες μετακινήσεις μέσα στην πόλη είναι το λεωφορείο (ΟΑΣΘ). Επομένως επιλέξαμε να συλλέξουμε μια εικόνα για όσες το χρησιμοποιούν και να κάνουμε μια αποτίμηση της ασφάλειας ή ανασφάλειας που νιώθουν σε αυτό. Όπως αναφέρθηκε πριν, σε διάφορες έρευνες που έχουν διεξαχθεί σχετικά με τα δημόσια μέσα μεταφοράς ως τόπος που συμβαίνουν περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης ή επίθεσης, η πλειονότητα των γυναικών που συμμετείχαν δηλώνουν πως τους έχει συμβεί κάποιο περιστατικό σεξουαλικής επίθεσης και για αυτό το λόγο περιορίζουν και τη χρήση αυτών (Gardner κ.ά., 2017). Πολύ συχνά οι διαδρομές με δημόσια μέσα μεταφοράς προκαλούν ανασφάλεια σε γυναίκες που τα χρησιμοποιούν (Σιδέρη, 2009). Το ίδιο ανταποκρίνεται και στη δική μας μελέτη καθώς ένα ποσοστό περίπου 75% συνολικά νιώθει από μέτρια έως μεγάλη ανασφάλεια στα λεωφορεία. Η ανασφάλεια μπορεί επίσης να βιώνεται και στα σημεία άφιξης των μέσων μεταφοράς, όπως οι σταθμοί ή οι στάσεις λεωφορείων και καθορίζει τη διαδρομή που επιλέγουν οι επιβάτισσες (Σιδέρη, 2009). Κύριοι παράγοντες που συντελούν σε αυτό είναι οι ερμηκές στάσεις τόσο τις βραδινές όσο και άλλες

ώρες της ημέρας. Από την άλλη, στα δημόσια μέσα μεταφοράς η ανασφάλεια μπορεί να προκαλείται ή να σχετίζεται με αίσθηση αγοραφοβίας όταν συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός επιβατών ή σε περίπτωση έλλειψης καθαριότητας, όπως αναφέρεται σε απαντήσεις της έρευνας. Σημειώνεται εδώ, πως και η ερώτηση αφορά όσες γυναίκες χρησιμοποιούν λεωφορείο, οι οποίες μπορούσαν να δηλώσουν την ονομασία της στάσης που τους προκαλεί κάποιο αρνητικό συναίσθημα. Στις παρακάτω εικόνες απεικονίζονται οι στάσεις αυτές σε χαρτογραφικό υπόβαθρο της Θεσσαλονίκης με ένα τετράγωνο σύμβολο που έχει μέγεθος ανάλογο με τον αριθμό των απαντήσεων. Στον πίνακα παρουσιάζεται η ονομασία των στάσεων που ανέφεραν περισσότερες από πέντε γυναίκες.

Στη συνέχεια παρατίθεται ο χάρτης που απεικονίζει τις αντιλήψεις των γυναικών γύρω από την επικινδυνότητα για τις διάφορες περιοχές ή σημεία του δημόσιου χώρου της Θεσσαλονίκης. Είναι εμφανές ότι πολλές αναφορές επιδεικνύουν ανησυχία για συγκεκριμένες περιοχές, που απεικονίζονται και με εντονότερη απόχρωση. Στο χάρτη παρουσιάζονται οι περιοχές ή τα τόποσημα που αναφέρθηκαν στις απαντήσεις με αναφορά στο αντίστοιχο ποσοστό των απαντήσεων. Θεωρούμε πως οι απαντήσεις τους είναι επηρεασμένες κατά βάση από τη φήμη που επικρατεί για τις συγκεκριμένες αυτές περιοχές, καθώς είναι κοινώς γνωστό ότι σε αυτές εντοπίζονται παραβατικές συμπεριφορές και όπως προαναφέρθηκε πιο πάνω η προκατάληψη για συγκεκριμένες περιοχές είναι καιρία για την απόφαση των γυναικών ως προς το ποιες περιοχές θα αποφύγουν (Koskela & Pain, 2000).

Χάρτης 1: Χάρτης απεικόνισης των στάσεων λεωφορείου που προκαλούν κάποιο αρνητικό συναίσθημα

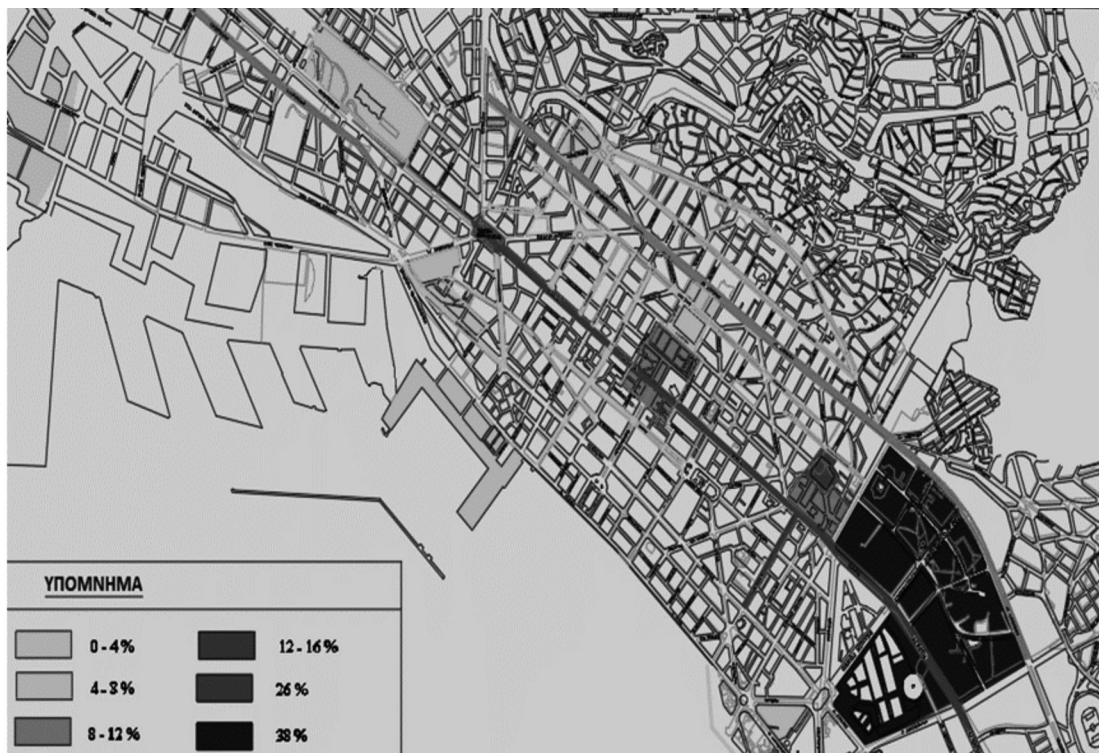
Πίνακας 2: Αναφορά των στάσεων λεωφορείου που προκαλούν κάποιο αρνητικό συναίσθημα

Αριθμός αναφοράς στάσης	Ονομασία στάσης	Περιοχή πόλης
26	Νέος Σιδηροδρομικός Σταθμός	Κέντρο πόλης
18	Αντιγονιδών	Κέντρο πόλης
12	Αριστοτέλους	Κέντρο πόλης
10	Καμάρα	Κέντρο πόλης
9	Κολόμβου	Κέντρο πόλης
7	Κτελ	Κέντρο πόλης
6	Αλκαζάρ	Κέντρο πόλης

Καθοριστικός παράγοντας γύρω από τη γυναικεία κινητικότητα, είναι η μεγάλη διαφορά στην προσβασιμότητα των ίδιων σημείων ή δρόμων κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας. Η φυσιογνωμία των τοποθεσιών διαφοροποιείται κατά τη διάρκεια της νύχτας καθώς η συσκότιση των περιοχών ευνοεί τις ευκαιρικές εγκληματικές δράσεις (Madan & Nalla, 2016) όπου στην περίπτωση μας είναι οι σεξουαλικές επιθέσεις.

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 1 τις πρωινές ώρες είναι αρκετά προσβάσιμοι οι «επικίνδυνοι» δρόμοι ή περιοχές, ενώ το βράδυ αντιστρέφονται τα ποσοστά με κάτω του 10% να τους θεωρεί προσβάσιμους τότε.

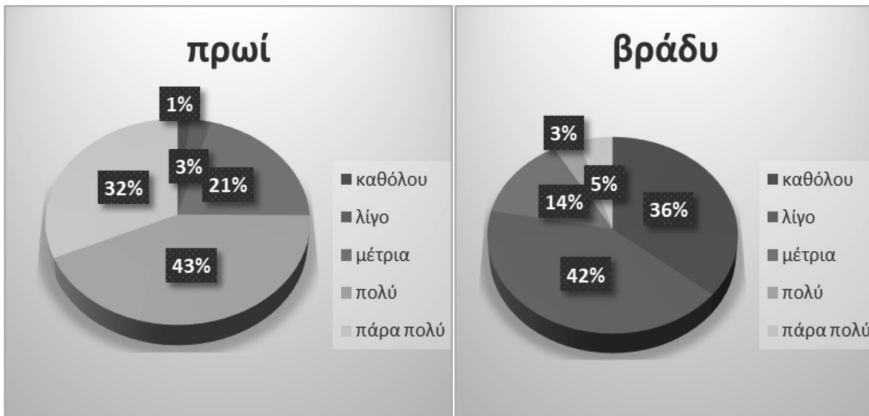
Χάρτης 2: Χάρτης απεικόνισης των δρόμων που οι γυναίκες θεωρούν πιο επικίνδυνους

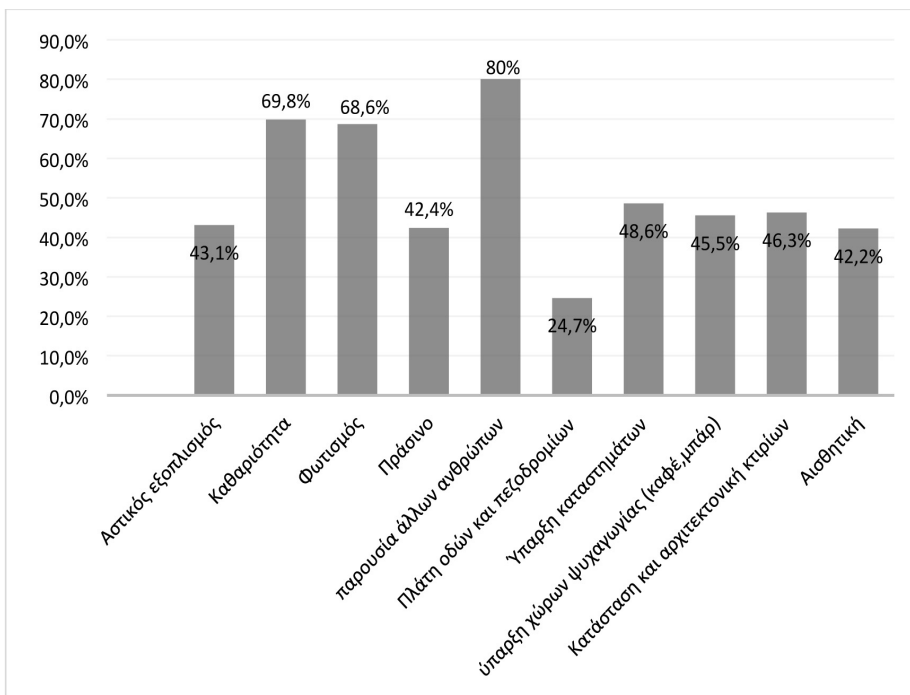
Χωρικά εργαλεία: φόβος για επίθεση στο δομημένο περιβάλλον

Όπως υποστηρίζει η Ardener (1993: 2) ο διαχωρισμός, αλλά και η ιεραρχική δομή, μιας κοινωνίας μπορεί να απεικονιστεί μέσω των πολύ μικρών κλιμάκων του χώρου, ο χώρος δηλαδή αντικατοπτρίζει την κοινωνική οργάνωση μιας πόλης ή χωρικής ενότητας και από τη στιγμή που αποκτήσει ορισμένη μορφή και όρια παύει να θεωρείται «ουδέτερος» χώρος. Το δομημένο περιβάλλον μάς επιβάλλει ορισμένους περιορισμούς στην κινητικότητά μας και αντιστρόφως η αντίληψή μας για αυτό σχηματίζεται ανάλογα με την ικανότητά μας να τον προσπελάσουμε (είτε με πόδια είτε με μηχανοκίνητα μέσα μεταφοράς). Έτσι η συμπεριφορά μας και ο περιβάλλον χώρος είναι άμεσα αλληλεξαρτώμενοι παράγοντες.

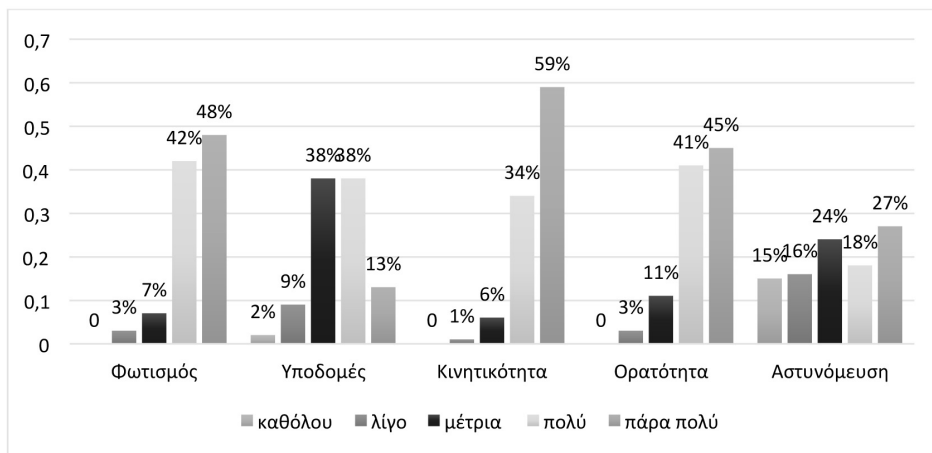
Για να γίνουν όμως κατανοητές οι αντιλήψεις των γυναικών για τη συσχέτιση του δημόσιου χώρου και της έμφυλης βίας, εξετάζουμε το δημόσιο χώρο σαν πεδίο που προκαλεί μέσω πολλών παραγόντων τις διαφορές εντυπώσεις. «Το υλικό περιβάλλον επηρεάζει τις ανθρώπινες δραστηριότητες αλλά και αντίστοιχα η ποιότητά του επηρεάζεται από την παρουσία αυτών»

Διάγραμμα 1: Πεζή μετακίνηση πρωί-βράδυ

Διάγραμμα 2: Στοιχεία που παρατηρούνται σε ένα δημόσιο χώρο

Διάγραμμα 3: Παράγοντες ασφάλειας στο δημόσιο χώρο

(Gehl, 2013[1971]). Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τη Valentine (1989) «συχνά δημιουργείται σε πολλές γυναίκες η αίσθηση φόβου σε κενούς χώρους ότι μπορεί να βιαστούν και ακόμα και να δολοφονηθούν εκεί» και ακόμα και το να βρεθούν σε κάποιο χώρο αποτελεί αντικείμενο εσωτερικής διαπραγματεύσεως (Valentine, 1989). Το αίσθημα βέβαια ενισχύεται όταν σε τέτοιους χώρους της πόλης υπάρχει και αισθητική υποβάθμιση καθώς σύμφωνα με τη θεωρία των Wilson και Kelling (1982) συχνά εκεί συναντάται αύξηση της εγκληματικότητας. Στη συγκεκριμένη θεωρία μάλιστα διακρίνονται η φυσική και η κοινωνική αστική αποδιοργάνωση, όπου η πρώτη σχετίζεται με τον περιβάλλοντα χώρο και η δεύτερη με την ανθρώπινη παρουσία και περιθωριοποιημένη εικόνα.

Σε σχετική ερώτηση για το ποιο είναι το πρώτο πράγμα που παρατηρούν σε ένα δημόσιο χώρο η πλειονότητα των ερωτηθεισών, δηλαδή το 80% των γυναικών απάντησαν την παρουσία άλλων ανθρώπων ενώ τα αμέσως επόμενα ποσοστά αφορούν την καθαριότητα με 69,8%, το φωτισμό 68,6% και όσα φαίνονται παρακάτω. Να σημειωθεί πως σε αυτή την ερώτηση υπήρχε η δυνατότητα να επιλέξουν παραπάνω από μία απάντηση, οπότε σχεδόν όλες οι απαντήσεις επιλέχθηκαν και γι' αυτό τα ποσοστά παρουσιάζουν άθροισμα πάνω από 100%.

Στο επόμενο διάγραμμα παρουσιάζονται οι παράγοντες που επηρεάζουν κατά τη γνώμη των ερωτώμενων την ασφάλεια σε ένα δημόσιο χώρο. Η πλειονότητα των απαντήσεων αφορά την κινητικότητα με ποσοστό κοντά στο 90%, το φωτισμό, την ορατότητα με ποσοστό, τις υποδομές με μικρότερο ποσοστό 76%, και τέλος την αστυνόμευση με ακόμα μικρότερο ποσοστό 42%.

Παρακάτω ακολουθεί ο πίνακας 3 που συνοψίζει παράγοντες-συνθήκες που επηρεάζουν τα αισθήματα ασφάλειας και ανασφάλειας αντίστοιχα σε ένα δημόσιο χώρο. Πέραν όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, ο πίνακας συμπληρώνεται με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου ώστε να λάβουμε και διαφορετικές απόψεις. Επειδή το εύρος των απαντήσεων που δόθηκε ήταν μεγάλο, στον πίνακα παρουσιάζονται οι παράγοντες που δηλώθηκαν με τη μεγαλύτερη συχνότητα.

Για τη διευκόλυνση της παρουσίας των αποτελεσμάτων διαχωρίσαμε και ομαδοποιήσαμε αυτούς τους παράγοντες-συνθήκες σε: χωρικούς παράγοντες (σκοτεινές γωνίες, αδιέξοδα, μικρά πλάτη πεζοδρομίων και δρόμων) με ποσοστό 22%, σε λειτουργικούς παράγο-

Πίνακας 3: Παράγοντες-συνθήκες αισθήματος ασφάλειας και ανασφάλειας

Παράγοντες – συνθήκες ασφάλειας	Παράγοντες – συνθήκες ανασφάλειας
Κινητικότητα	Ερημιά-Ησυχία
Φωτισμός	Έλλειψη ή ανεπάρκεια φωτισμού
Περιποιημένοι χώροι-αισθητική χώρου	Εγκατάλειψη (κτιρίων ή υποδομών)
Προσβασιμότητα	Σκοτεινά σημεία-αδιέξοδα
Ύπαρξη καταστημάτων (κυρίως 24ωρων)	Απουσία ανοιχτών καταστημάτων
Ευρύχωροι δημόσιοι χώροι	Μικρό πλάτος δρόμων και πεζοδρομίων
Ορατότητα	Παραβατικές δραστηριότητες
Γνώριμο περιβάλλον	Αντρικές παρέες αγνώστων-αδιάκριτα βλέμματα
Σήμα στο κινητό	«Στενή» επαφή με αγνώστους
Φύλαξη	Απουσία αστυνόμευσης
	Απουσία προσανατολισμού

ντες που σχετίζονται με τις χρήσεις γης αλλά και τις δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο (ύπαρξη καταστημάτων, κινητικότητα, προσβασιμότητα, παραβατικές συμπεριφορές, ορατότητα) με ποσοστό 40%, σε διαχειριστικούς παράγοντες (επάρκεια ή ανεπάρκεια φωτισμού, περιποίηση ή εγκατάλειψη χώρου, ευρύχωροι ή στενά διαμορφωμένοι χώροι, παρουσία ή όχι αστυνόμευσης) με ποσοστό 34% και τέλος σε άλλους ατομικούς παράγοντες οι οποίοι δεν μπόρεσαν να ομαδοποιηθούν (σήμα στο κινητό, γνώριμο ή όχι περιβάλλον, ησυχία, άντρες-αδιάκριτα βλέμματα, στενή επαφή με αγνώστους) με ποσοστό 4%. Παρατηρούμε και από το διάγραμμα, πως εκείνοι οι παράγοντες που επηρεάζουν περισσότερο την ασφάλεια ή την ανασφάλεια αντίστοιχα των γυναικών σε ένα δημόσιο χώρο είναι οι λειτουργικοί παράγοντες και σχετίζονται με τις χρήσεις γης και τις δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο.

Άξιο αναφοράς λόγω της αντίθεσης που προκύπτει είναι το γεγονός πως ενώ πολλές απαντήσεις σχετικά με τους παράγοντες ανασφάλειας σε ένα δημόσιο χώρο σχετίζονται με την απουσία αστυνόμευσης, αρκετές απαντήσεις αντιθέτως ανέφεραν ότι η παρουσία πολλών αστυνομικών σε ένα δημόσιο χώρο προκαλεί σύγχυση και άγχος.

Το παρακάτω διάγραμμα αφορά τα αισθήματα που βιώνουν γυναίκες όταν περνούν από μια υπόγεια διάβαση, μια πεζογέφυρα ή από ένα εργοτάξιο του μετρό. Η ερώτηση αυτή βασίστηκε στη δική μας παρατήρηση αλλά και σε βιωματικές συζητήσεις με διάφορες γυναίκες σχετικά με το ποιοι αμιγώς χωρικοί παράγοντες προκαλούν φόβο και άγχος. Παρατηρούμε πως η πλειονότητα των γυναικών απάντησαν θετικά για αισθήματα ενόχλησης/ανοικειότητας και φόβου και περισσότερο για αίσθηση ανασφάλειας. Τέλος, τα αισθήματα εγκλωβισμού ή κλειστοφοβίας ήταν χαμηλότερα. Συνολικά, οι παράγοντες αυτοί επηρεάζουν τις γυναίκες με κάποιον από τους παραπάνω τρόπους.

Διάγραμμα 4: Ομαδοποιημένοι παράγοντες ασφάλειας-ανασφάλειας

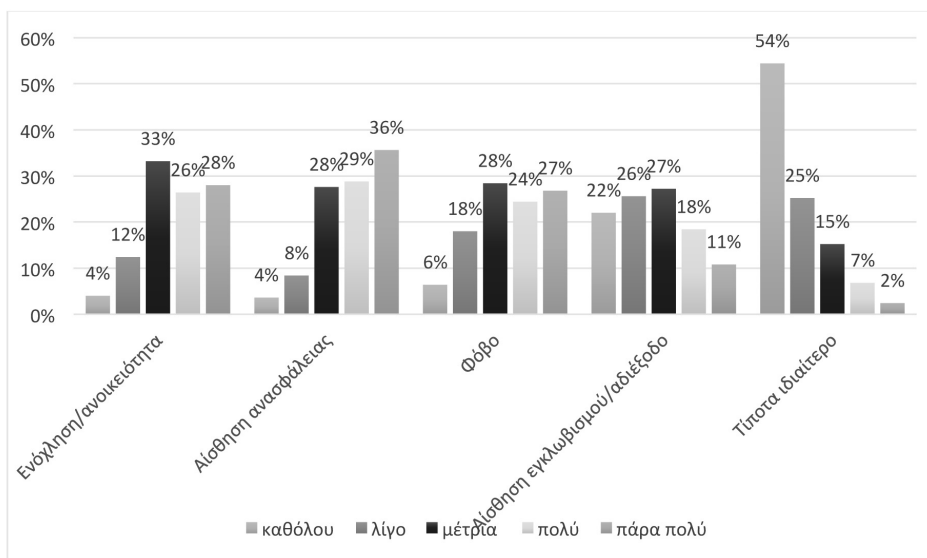

Στο δρόμο για το σπίτι: ελεύθερες ή γενναίες;

Μια ακόμα παράμετρος που εξετάστηκε στο θεωρητικό υπόβαθρο και αποτελεί ζήτημα συνυφασμένο με την παρουσία των γυναικών στο δημόσιο χώρο είναι αυτό της δημόσιας εμφάνισης. Όπως αναφέρθηκε, οι προσδοκίες των γυναικών για το δημόσιο χώρο και το πώς θα συμπεριφέρονται σε αυτόν απορρέουν έντονα από την παιδική τους ηλικία (Little, 1994). Τα κορίτσια συνηθίζουν να μαθαίνουν ότι οφείλουν να προστατευτούν από τα «κακά» ή τους αγνώστους που μπορεί να συναντήσουν. Στα περισσότερα αποτελέσματα παγκόσμιων ερευνών σε σχέση με την αντίληψη της ελευθερίας στο δημόσιο χώρο προκύπτουν κοινά αποτελέσματα (της τάξης περίπου του 50%) για το φόβο ειδικά τις βραδινές ώρες και με ποσοστά μάλιστα της τάξης του 20% που μπορεί να αποφεύγει την έξοδο τις βραδινές ώρες (Little, 1994).

Ο χρόνιος αποκλεισμός τους από τη δημόσια ζωή, τις οδηγεί ακόμα και ασυνείδητα πολλές φορές, να προσαρμόζουν τις συμπεριφορές κινητικότητάς τους με μοναδικό στόχο την κοινωνική τους αορατότητα, δηλαδή να περάσουν όσο το δυνατόν απαρατήρητες, όταν διασχίζουν μόνες τους δρόμους, πάρκα ή πλατείες. Αυτή η προσαρμογή συμπεριφορών επιτυγχάνεται και με την υιοθέτηση ορισμένων στρατηγικών που ποικίλλει ανάλογα με την κατάσταση, όπως αναφέρεται αναλυτικά πιο πάνω.

Διάγραμμα 5: Αίσθηση στη διαδρομή σε υπόγεια διάβαση, πεζογέφυρα ή περιοχή εργοταξίου

Με βάση τα στοιχεία αυτά, εξετάσαμε το θέμα της ενδυμασίας και το αν επηρεάζεται από την ώρα της ημέρας ή ενδεχομένως τη διαδρομή που επιλέγουν να ακολουθήσουν. Διαφαίνεται αρκετά σημαντική η διαφορά επιρροής τις βραδινές ώρες σε σχέση με τις πρωινές ώρες. Τις πρωινές ώρες το μεγαλύτερο ποσοστό (61%) δεν σκέφτεται τι θα φορέσει σε αντίθεση με το βράδυ που μειώνεται αρκετά (39%). Συμπερασματικά, οι πιο πολλές γυναίκες το βράδυ θα σκεφτούν την ενδυμασία τους για να κυκλοφορήσουν στην πόλη, καθώς μια συνήθης μορφή στρατηγικής που υιοθετούν είναι η προσοχή που δίνεται στην εξωτερική εμφάνισή τους, όταν πρόκειται να μετακινηθούν μόνες βραδινές ώρες (Little, 1994· Vera-Gray & Kelly, 2020).

Στην ερώτηση σχετικά με τα μέτρα-προτάσεις που θα διευκολύνουν την πρόσβαση αλλά και την ασφάλεια των γυναικών στο δημόσιο χώρο, παρατηρούμε πως οι απαντήσεις με τα μεγαλύτερα ποσοστά (κοντά στο 75%) αφορούν την «ενίσχυση φωτισμού των δημόσιων χώρων» και την «αναβάθμιση των τυχόν υποβαθμισμένων περιοχών της πόλης», πολιτικές δηλαδή εξυγίανσης του δημόσιου χώρου. Το επόμενο ποσοστό, ενώ θα περίμενε κανείς να είναι πρώτο, αφορά την «ένταξη του ζητήματος φύλου στην εκπαιδευτική διαδικασία» με 62,7% και ακολουθούν τα «αυστηρότερα μέτρα προστασίας από την πολιτεία» με 58,8% και η «διαμόρφωση ενός ζωντανού δημόσιου χώρου με διάφορες δραστηριότητες» με 43,8% μια επίσης πολιτική εξυγίανσης του χώρου. Σε μικρότερα ποσοστά είναι η

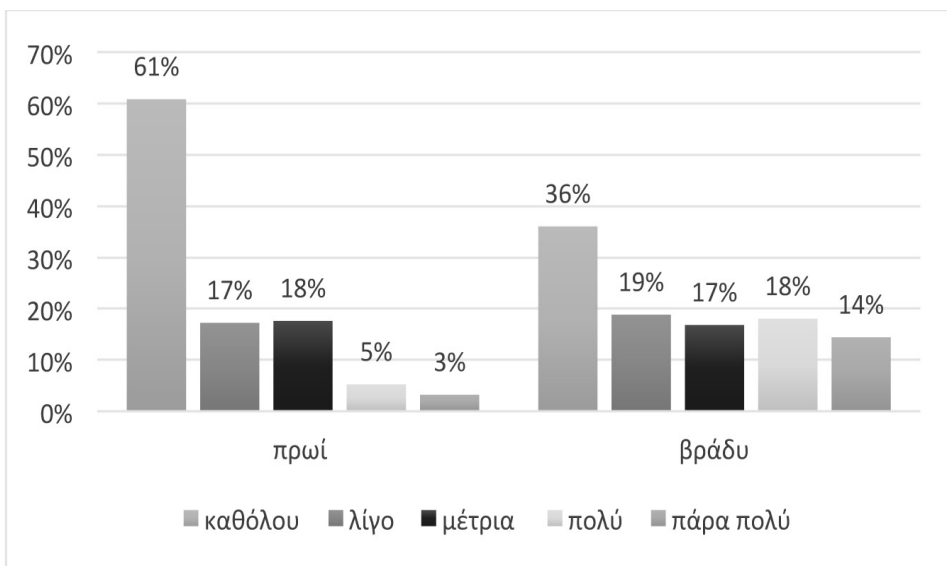
«εκπαίδευση σε τεχνικές αυτοάμυνας» και η «κατοχή κάποιου είδους όπλου για αυτοάμυνα».

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι τις βραδινές ώρες υπάρχει μια έντονη ανησυχία σχετικά με τις διαδρομές που θα επιλέξουν οι γυναίκες αλλά και πώς θα προσαρμόσουν τις συμπεριφορές κινητικότητάς τους για να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο μίας ενδεχόμενης επίθεσης. Συνεπώς, η εγρήγορση ή επιφυλακή είναι η πιο συχνή ίσως στρατηγική τους, μία αντανακλαστική ουσιαστικά αντίδραση όταν βρίσκονται σε δημόσιο χώρο, ιδίως όταν είναι μόνες τους (Gardner, 1995).

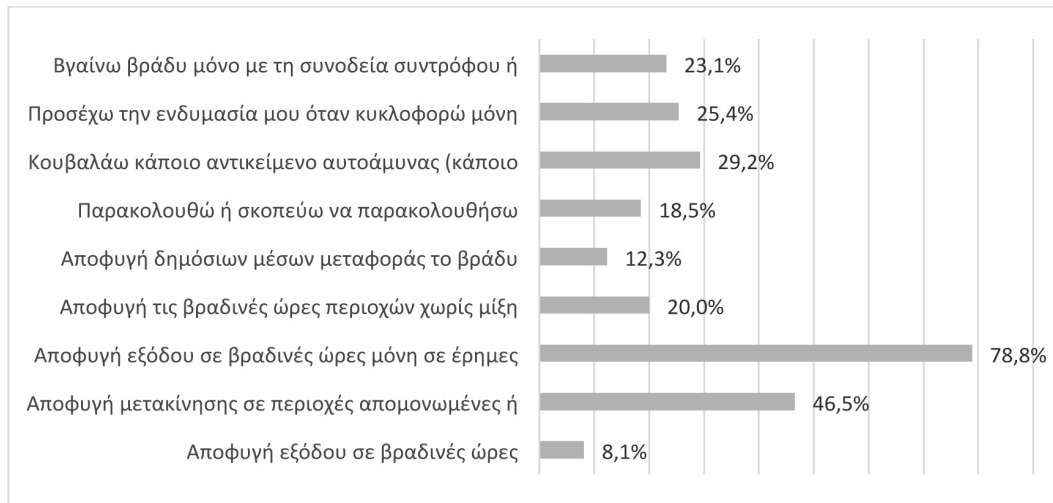
Συμπερασματικά

Στο παρόν άρθρο, ως βασική παράμετρος τέθηκε το αίτημα της ανασφάλειας και του φόβου όσον αφορά τη μετακίνηση στο δημόσιο χώρο και το πόσο εν τέλει τα αρνητικά αυτά συναισθήματα περιορίζουν ή όχι τη δημόσια εμφάνιση των γυναικών στους διάφορους χώρους της πόλης της Θεσσαλονίκης. Αναφέρουμε πως τα συμπεράσματα που προκύπτουν αφορούν το πλαίσιο όπου έχει τοποθετηθεί το άρθρο και δεν μπορούν να γενικευτούν και για άλλους πληθυσμούς. Είναι σημαντικό να κατανοηθεί πως τα μοτίβα αυτά διαφοροποιούνται και προσαρμόζονται ανάλογα με τις ανάγκες και τα ατομικά χαρακτηριστικά των γυναικών. Οι γυναίκες δεν μπορούν να θεωρηθούν μία ενιαία κατηγορία· η ανάδειξη της ηλικίας, της εθνικότητας, της τάξης, της μη-

Διάγραμμα 6: Επιρροή ενδυμασίας για την επιλογή διαδρομής το πρωί και το βράδυ

Διάγραμμα 7: Προληπτικά μέτρα για μεγαλύτερη αίσθηση ασφάλειας

τρότητας, της αναπηρίας και της σεξουαλικότητας επηρεάζουν τις αντιλήψεις και επομένως τις συμπεριφορές των γυναικών για μια επικείμενη επίθεση, αναδεικνύοντας και άλλες σοβαρές διαστάσεις που χρήζουν περαιτέρω έρευνας (Koskela & Pain 2000).

Η κοινωνική τάξη φαίνεται πως δεν επηρεάζει άμεσα τις αντιλήψεις των γυναικών σχετικά με το ποιοι χώροι θεωρούνται μη ασφαλείς, ενώ η ηλικία και η μητρότητα επηρεάζουν πιο πολύ τις ανησυχίες τους σχετικά με το σε ποιες περιοχές θα επιλέξουν να μετακινηθούν. Είναι αδιαμφησβήτητο όμως το γεγονός, πως σχεδόν όλες οι γυναίκες που έλαβαν μέρος στην έρευνα, συμφωνούν και επιβεβαιώνουν ότι η αίσθηση ανασφάλειας και φόβου για μια σεξουαλική επίθεση στο δημόσιο χώρο, επηρεάζουν και περιορίζουν την κινητικότητα και κατ' επέκταση την ποιότητα ζωής τους μέσα στην πόλη. Γι' αυτό το λόγο μαθαίνουν από πολύ μικρή ηλικία πως η ηθική είναι πράγματι γένους «θηλυκού» και πρέπει να επιβάλλεται και μέσω της συμπεριφοράς τους όταν κυκλοφορούν έξω ώστε να μην προκαλούν τα αδιάκριτα αντρικά βλέμματα που διαχρονικά υφίστανται και διαχρονικά παραμένουν ατιμώρητα. Στη μετέπειτα ενήλικη ζωή τους συνειδητοποιούν πως όσο και αν εφαρμόσουν όλους τους καλούς και ηθικούς τρόπους που υιοθέτησαν από κορίτσια, δεν αρκεί για να μην δεχθούν εν τέλει πάσης φύσεως σεξουαλικές επιθέσεις. Δημιουργούν και αναπτύσσουν λοιπόν άλλες νόρμες συμπεριφοράς· μεθόδους ουσιαστικά που λειτουργούν ενστικτωδώς όσον αφορά την αυτοπροστασία τους στο δημόσιο χώρο που ανάλογα την περίπτωση, όπως προαναφέραμε, ποικίλλουν. Η

έμφυλη βία όσο καθημερινή, επίκαιρη και υπαρκτή είναι, άλλο τόσο παραμένει εκτοπισμένη και παραγκωνισμένη από την κοινωνία και την πολιτεία ως φαινόμενο. Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται πως και ο χώρος είτε ιδιωτικός είτε δημόσιος αποτελεί παράγοντα που μεσολαβεί στην εκδήλωσή της. Όπως είδαμε, ο χώρος ποτέ δεν είναι ουδέτερος (Ardenner, 1993). Αντιθέτως, ο χώρος πέρα από τη φυσική-υλική του υπόσταση κατασκευάζεται και από τις ανθρώπινες σχέσεις που εγγράφονται σε αυτόν (Τερκενλή, Ιωσηφίδης & Χωριανόπουλος, 2007) και γι' αυτό το λόγο ο φυσικός χώρος και οι κοινωνικές σχέσεις δεν είναι δύο ξεχωριστές διαδικασίες και δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοιες. Για την κατανόηση, την εξάπλωση αλλά και τη διάρθρωση μιας πόλης δεν νοείται να μη λαμβάνονται αφενός υπόψη οι περίπλοκες αυτές κοινωνικές σχέσεις, αφετέρου η παράμετρος του φύλου, καθώς αλληλοεπιδρά και επηρεάζει σχεδόν όλες τις εκφάνσεις του αστικού τρόπου ζωής (Mc Dowell, 1993).

Όταν εξετάσαμε τα επίσημα στοιχεία, παρατηρήσαμε ότι πολύ λίγα είναι τα περιστατικά που κατέγραψε η αστυνομία, και μάλιστα αφορούσαν μόνο το βιασμό. Τα περιστατικά που αναφέρθηκαν στον τύπο είναι εξίσου λίγα ενώ ποικίλλει το είδος των περιστατικών. Μέσα από τις συνεντεύξεις και τις συζητήσεις μας ωστόσο αντιλαμβανόμαστε ότι η βία εναντίον των γυναικών είναι καθημερινή. Μπορεί να είναι λεκτική, ψυχολογική, σωματική ή σεξουαλική και λόγω αυτού και τα αντίστοιχα περιστατικά δεν είναι μιας μεμονωμένης μορφής. Η σεξουαλική παρενόχληση είναι ένα καθημερινό φαινόμενο το οποίο μοιάζει «αθώο» στα

μάτια πολλών και συχνά δεν καταδικάζεται από την κοινωνία καθώς αποκαλείται «πλάκα» ή «φλερτ». Όμως η απενοχοποίηση τέτοιων συμπεριφορών οδηγεί στην κοινωνική αποδοχή και κανονικοποίηση και άλλων εκφράσεων βίας. Στο δημόσιο χώρο μάλιστα που η συνάντηση αφορά δυο άγνωστους, συνήθως, ανθρώπους συχνά ο θύτης υποστηρίζει ότι δεν έκανε τίποτα ή αστειευόταν. Φαίνεται και στην παρούσα έρευνα ότι υπάρχουν στρατηγικές που υιοθετούν συνειδητά ή μη οι γυναίκες όταν κινούνται στο δημόσιο χώρο. Σκέφτονται τον τρόπο που θα ντυθούν ανάλογα με την ώρα της ημέρας, προσέχοντας κυρίως τις βραδινές ώρες. Παράλληλα, έχει σημασία για αυτές αν θα είναι μόνες ή με παρέα για να επισκεφτούν κάποια μέρη, αποφεύγουν κάποιες μάλιστα ακόμα και να βρεθούν μόνες σε έρημες περιοχές χωρίς κινητικότητα. Υπάρχει και ένας αριθμός που έχει κατευθυνθεί στις τεχνικές αυτοάμυνας. Ταυτόχρονα, για πολλές γυναίκες οι στρατηγικές αυτές εμπλουτίζονται και με ευρύτερη αλλαγή στη συμπεριφορά κινητικότητάς τους στο δημόσιο χώρο της πόλης. Συχνά νιώθουν εκτεθειμένες και στα μέσα μαζικών μεταφορών ή τις στάσεις και σταθμούς αυτών, όπου ο θύτης καλύπτεται από τη δικαιολογία της πολυκοσμίας για να πλησιάσει μια κοπέλα ή στο πλαίσιο του αόρατου μέσα στον κόσμο για να την παρακολουθήσει. Σε μέρη χωρίς κινητικότητα, σκοτεινά ή αδιέξοδα, ό,τι συμβεί μπορεί να υποστηριχθεί πως δεν συνέβη και παράλληλα η παράκληση βοήθειας να μην ακουστεί. Επομένως, ο χώρος μπορεί να μην παράγει περιστατικά βίας, αλλά οι αντιλήψεις για το φόβο σε σχέση με τα δομικά χαρακτηριστικά του φαίνονται καθοριστικές. Η επιλογή των περιοχών που επισκέπτονται, ακόμα και η αποφυγή μεμονωμένων σημείων ή δρόμων, φαντάζει σαν νοητική χαρτογράφηση της κάθε διαδρομής. Η προσβασιμότητα κάποιων περιοχών φαίνεται να είναι πολύ διαφορετική την ημέρα σε σχέση με τη νύχτα. Ο φόβος σχετίζεται με ένα σύνολο αντιλήψεων και δεν συνδέεται απαραίτητα με περιοχές της πόλης όπου πραγματικά συνέβησαν βίαια περιστατικά, αλλά αποτελούν προορισμούς που αυτό φαίνεται πιθανό να συμβεί. Η εικόνα λοιπόν ενός τόπου που μπορεί να συμβεί ένα περιστατικό βίας σχετίζεται με ερήμωση, σκοτάδι, αδιέξοδα, παραβατικές συμπεριφορές, καθαριότητα, αισθητική, ρυμοτομία, πράσινο και άλλα παρόμοια χαρακτηριστικά. Όπως αξιολογείται στην ανάλυση, οι παράγοντες που επηρεάζουν την αίσθηση ασφάλειας ή ανασφάλειας μπορούν

να τμηματοποιηθούν σε χωρικούς (σκοτεινές γωνίες, αδιέξοδα, μικρά πλάτη πεζοδρομίων και δρόμων), σε λειτουργικούς που σχετίζονται με τις χρήσεις γης και τις δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο (ύπαρξη καταστημάτων, κινητικότητα, προσβασιμότητα, παραβατικές συμπεριφορές, ορατότητα), σε διαχειριστικούς παράγοντες (επάρκεια ή ανεπάρκεια φωτισμού, περιποίηση ή εγκατάλειψη χώρου, ευρύχωροι ή στενά διαμορφωμένοι χώροι, παρουσία ή όχι αστυνόμευσης) και τέλος σε άλλους ατομικούς παράγοντες (σήμα στο κινητό, γνώριμο ή όχι περιβάλλον, ησυχία, άντρες-αδίκριτα βλέμματα, στενή επαφή με αγνώστους).

Είναι ζωτικής σημασίας να καταγραφούν αναλυτικά όλοι εκείνοι οι παράγοντες που ευνοούν τις σεξουαλικές επιθέσεις στο δημόσιο χώρο ιδίως την ώρα και το μέρος που συμβαίνουν, συμβάλλοντας έτσι στην καταπολέμηση του διαρκούς αισθήματος φόβου και ανασφάλειας όσον αφορά τους «επικίνδυνους άντρες» που μπορεί να αντιμετωπίσουν στην καθημερινή δημόσια ζωή (Valentine, 1989).

Δημιουργείται λοιπόν μια πρόκληση για τους παραγωγούς του χώρου, καθώς μπορούν να επηρεάσουν θετικά στην πολιτισμική ευαισθητοποίηση για το φαινόμενο της έμφυλης βίας και κυρίως στο σχεδιασμό πόλεων που δεν εγείρουν ζητήματα διακρίσεων, χωρικών αποκλεισμών, περιθωριοποίησης και θυματοποίησης των διαφορετικών ταυτοτήτων μέσα στην πόλη. Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, αναδεικνύουν την ανελευθερία που βιώνουν οι περισσότερες γυναίκες στη δημόσια ζωή και μπορούν να αποτελέσουν βάση για μια μελλοντική αναλυτική, συστηματική καταγραφή και τεκμηρίωση των πραγματικών αναγκών και φόβων τους, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης του περίπλοκου φαινομένου αυτού.

Βιβλιογραφία

- Ahmad, N. M., Ahmad, M. M., & Masood, R. (2020). Socio-psychological Implications of Public Harassment for Women in the Capital City of Islamabad. *Indian Journal of Gender Studies*, 27. <https://doi.org/10.1177/0971521519891480>
- Ardener, S. (1993). *Women and Space Ground Rules and Social Maps*. (Suzanne Keller, Ed.) (1st ed.). London: Berg.
- Babbie E. (2011). *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*. (Βογιατζής Γ., μτφρ. & Ζαφειρόπουλος Κ., επιμ.) (1η). Αθήνα: Κριτική.
- Baptist, J., & Coburn, K. (2019). Harassment in Public Spaces: The Intrusion on Personal Space. *Journal of Feminist Family*

- Therapy*, 31, 114-128. <https://doi.org/10.1080/08952833.2019.1634178>
- Bastomski, S., & Smith, P. (2016). Gender, Fear and Public Places: How negative encounters with Strangers Harm Women. *Sex Roles*, 76, 73-88.
- Bondi, L. (2003). *Έμφυλα σύμβολα και αστικά τοπία*. Oxford: Blackwell.
- Clarke, R. V. (1980). "Situational" crime prevention: Theory and Practice. *British Journal of Criminology*, 20, 136-147.
- Crouch, M. A. (2009). Sexual Harassment in Public Places. In J. Rowan (Ed.), *Social Philosophy Today*. Philosophy Documentation Center.
- European Institute for Gender Equality. (2020). What is gender-based violence? Retrieved from <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/what-is-gender-based-violence>
- Fenster, T. (2005). The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life. *Journal of Gender Studies*, 14, 217-231. <https://doi.org/10.1080/09589230500264109>
- FRA. (2014). *Violence against women: An EU-wide survey main results*, European Union Agency for Fundamental Rights. Retrieved from http://fra.europa.eu/sites/default/les/fra-2014-vaw-survey-main-results_en.pdf
- Frye, M. (1983). Some Reflections on Separatism and Power. In: *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory*. Canada: The Crossing Press.
- Gardner, C. B. (1995). *Passing by: Gender and public harassment*. Berkeley: University of California Press.
- Gardner, N., Cui, J., & Coiacetto, E. (2017). Harassment on public transport and its impacts on women's travel behavior. *Australian Planner*, 54, 8-15. <https://doi.org/10.1080/07293682.2017.1299189>
- Gehl, J. (2013). *Η ζωή ανάμεσα στα κτήρια*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Gehl, J. (2013). *Ανθρώπινες Πόλεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Mbike events and Digital.
- Inés Sánchez de Madariaga, & Roberts, M. (2013). *Fair Shared Cities*. England: Ashgate Publishing Limited.
- Kilian, T. (1998). Public and Private, Power and Space. In A. Light & J. M. Smith (Eds.), *Philosophy and Geography II: The Production of Public Space*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Koskela, H., & Pain, R. (2000). Revisiting fear and place: women's fear of attack and the built environment. *Geoforum*, 31, 269-280.
- Koutrolikou, P. (2016). Governmentalities of Urban Crises in Inner-city Athens, Greece. *Antipode*, 48, 172-192. <https://doi.org/10.1111/anti.12163>
- Little, J. (1994). *Gender, Planning and the policy process*. United Kingdom: Pergamon.
- Lefebvre, H. (1991). The production of space, 29(3), 320. <https://doi.org/10.1080/00420989220081001>
- Loukaitou-Sideris, A., & Fink, C. (2009). Addressing women's fear of victimization in transportation settings: A survey of U.S. transit agencies. *Urban Affairs Review*, 44(4), 554-587. <https://doi.org/10.1177/1078087408322874>
- Madan, M., & Nalla, M. K. (2016). Sexual Harassment in Public Spaces: Examining Gender Differences in Perceived Seriousness and Victimization. *International Criminal Justice Review*, 26, 80-97. <https://doi.org/10.1177/1057567716639093>
- Mc Dowell L. (1993). Space, place and gender relations: Part I. Feminist empiricism and the geography of social relations. *Progress in Human Geography*, 17(2), 157-179.
- Meza-de-Luna, M.-E., & Garcia-Falconi, S. (2014). Adolescent Street Harassment in Queretaro, Mexico. *Journal of Women and Social Work*, 30, 158-169. <https://doi.org/10.1177/0886109914541117>
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. London: Sage.
- Stevenson, D. (2007). *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί* (1η). Αθήνα: Κριτική.
- Valentine, G. (1989). The Geography of Women's Fear. *Area*, 21 (Geography, Social Sciences), 385-390. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/2000063?seq=1#page_scan_tab_contents
- Vera-Gray, F., & Kelly, L. (2020). Contested gendered space: public sexual harassment and women's safety work. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. <https://doi.org/10.1080/01924036.2020.1732435>
- Wengraf, T. (2001). *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narrative and Semi-Structured Method*. London: Sage.
- Wilson, J. Q., & Kelling, G. L. (1982). Broken windows. <https://doi.org/10.4324/9781315709826>
- Αβδελίδη, Κ. (2016). Αστικός φυσικός χώρος και πτυχές της καθημερινότητας στην Αθήνα. Στο: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (επιμ.) (τόμ. 128, σ. 143-174). Retrieved from <file:///C:/Users/user/Downloads/9885-19053-1-SM.pdf>
- Βαΐου, Ν. (2007). Φεμινιστικές προσεγγίσεις στην ανθρωπογεωγραφία. Στο: *Ανθρωπογεωγραφία, Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος*. Αθήνα: Κριτική.
- Γιαννακού, Α. (2017). *Σημειώσεις μαθήματος (πολεοδομικός σχεδιασμός)*. Θεσσαλονίκη.
- Ιωσιφίδης, Θ., Τερκενλή, Σ. Θ., Χωριανόπουλος, Ι. (2007). *Ανθρωπογεωγραφία, Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος* (1η έκδοση). Αθήνα: Κριτική.
- Κατσικανά, Μ. (2013). *Η χωρική διαλεκτική των έμφυλων σχέσεων: η έμφυλη διαφορά στον αστικό χώρο. Η περίπτωση του κέντρου της Αθήνας*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Κραλή Ε., & Λυκογιάννη Σ. (2001). *Φύλο και χώρος: Μελέτη επισκόπησης για το Κ.Ε.Θ.Ι.*, Αθήνα.
- Λαδά Σ., Βαΐου Ν., Τεντοκάλη Β., Βρυχέα Α., Χριστοδούλου Χ., Λυκογιάννη Ρ., Χρονάκη Μ., Καλλιπολίτη Λ., Τσάμης Α., Χατζησάββα Δ., Boys J., R. (2009). *Μετατοπίσεις: Φύλο, διαφορά και αστικός χώρος* (1η έκδοση). Αθήνα: Futura.
- Στρατηγάκη Μ. (2007). *Το φύλο της κοινωνικής πολιτικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τσαβδάρογλου, Χ. (2016). Θεωρητικά Περάσματα Από Τα Κινήματα Για Το «Δικαίωμα Στην Πόλη» Στα Κινήματα Κατάληψης Του «Κοινού Χώρου»: Παγκόσμια Παραδείγματα Και Η Περίπτωση Της Ελλάδας Την Εποχή Της Κρίσης. Retrieved from https://aoratespoleis.files.wordpress.com/2016/02/03_tsavdaroglou.pdf
- Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική έρευνα*. Κριτική.
- Χριστοδούλου, Χ. (2015). *Τοπία αστικής διάχυσης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.